

MICHAŁ SKOCZYŃSKI

Nieznany przywilej odpustowy dla parafii św. Mikołaja i św. Barbary w Radzimi (AGAD, sygn. Dok. Perg. 7410)

ABSTRAKT: W 1499 roku w Krakowie został wystawiony przywilej odpustowy dla kościoła parafialnego św. Mikołaja i św. Barbary w Radzimi. Wystawcami dokumentu byli arcybiskup gnieźnieński, kardynał Fryderyk Jagiellończyk, arcybiskup lwowski Andrzej z Boryszewic, biskup włocławski Krzesław Kurozwęcki, poznański Jan Lubrański, wielkwardyjski Dominik Kálmáncsehi, warmiński Łukasz Watzenrode, Maciej ze Starej Łomży biskup Chełmu Lubelskiego oraz biskup eneński i sufragan poznański Wojciech z Bydgoszczy. Spotkali się oni w tym gronie w Krakowie podczas odbywającego się tam sejmu. O przyznanie przywileju dla kościoła parafialnego zabiegał Jan z Góry, radzimski proboszcz oraz kanonik poznański. Otrzymane warunki uzyskania łącznie 140 dni odpustu były bardzo atrakcyjne i mocno wyróżniały radzimską świątynię na tle okolicznej sieci parafialnej, co zapewne miało przyczynić się do zwiększenia aktywności wiernych i zapewnić parafii większe dochody. Na skutek gwałtownych przemian, jakie nastąpiły w życiu religijnym w kolejnych dekadach, pamięć o otrzymanym odpuscie szybko się zatarła. Sam dokument był przechowywany w archiwum poznańskiej komandorii joannitów, po czym został włączony do zbiorów rodzinnych Radziwiłłów. Wraz z tą kolekcją został przekazany do zasobu AGAD w Warszawie, gdzie znajduje się obecnie pod sygnaturą Dok. Perg. 7410.

SŁOWA KLUCZOWE: dyplomatyka, przywilej, odpust, Radzim, Fryderyk Jagiellończyk, joannici poznańscy

ABSTRACT: In 1499 in Cracow an indulgence privilege for the parish church of St. Nicolas and St. Barbara in Radzim was issued. The Archbishop of Gniezno, the Cardinal Frederick Jagiellon, the archbishop of Lviv Andrzej from Boryszewice, the bishop of Włocławek Krzesław Kurozwęcki, the bishop of Poznań Jan Lubrański, the bishop of Oradea Mare (Gran Varadino, Nagyvárad) Domokos Kálmáncsehi, the bishop of Warmia Łukasz Watzenrode, the bishop of Chełm Lubelski Maciej from Stara Łomża, and the titular bishop of Aenus and the Poznań suffragan Wojciech from Bydgoszcz were the issuers of the document. They all met in Cracow at the time of the sejm. The document was issued on the request of Jan from Góra, the provost in Radzim and the Canon of Poznań. The obtained conditions of 140 days of indulgence were very attractive and they significantly distinguished the shrine in Radzim against the surrounding network of parishes, which was no doubt supposed to increase the activity of the congregation and ensure the parish greater incomes. As a result of turbulent changes, which appeared in religious life in the next decades, the retention of the received

indulgence quickly receded. The document itself was kept in the archive of the Joannites Commandery in Poznań, and then was included in the family collection of the Radziwiłł's. Together with this collection it was handed over to The Central Archives of Historical Records in Warsaw, where it is kept under the signature Dok. Perg. 7410

KEYWORDS: diplomatic, privilege, indulgence, Radzim, Frederick Jagiellon, Poznań Joannites

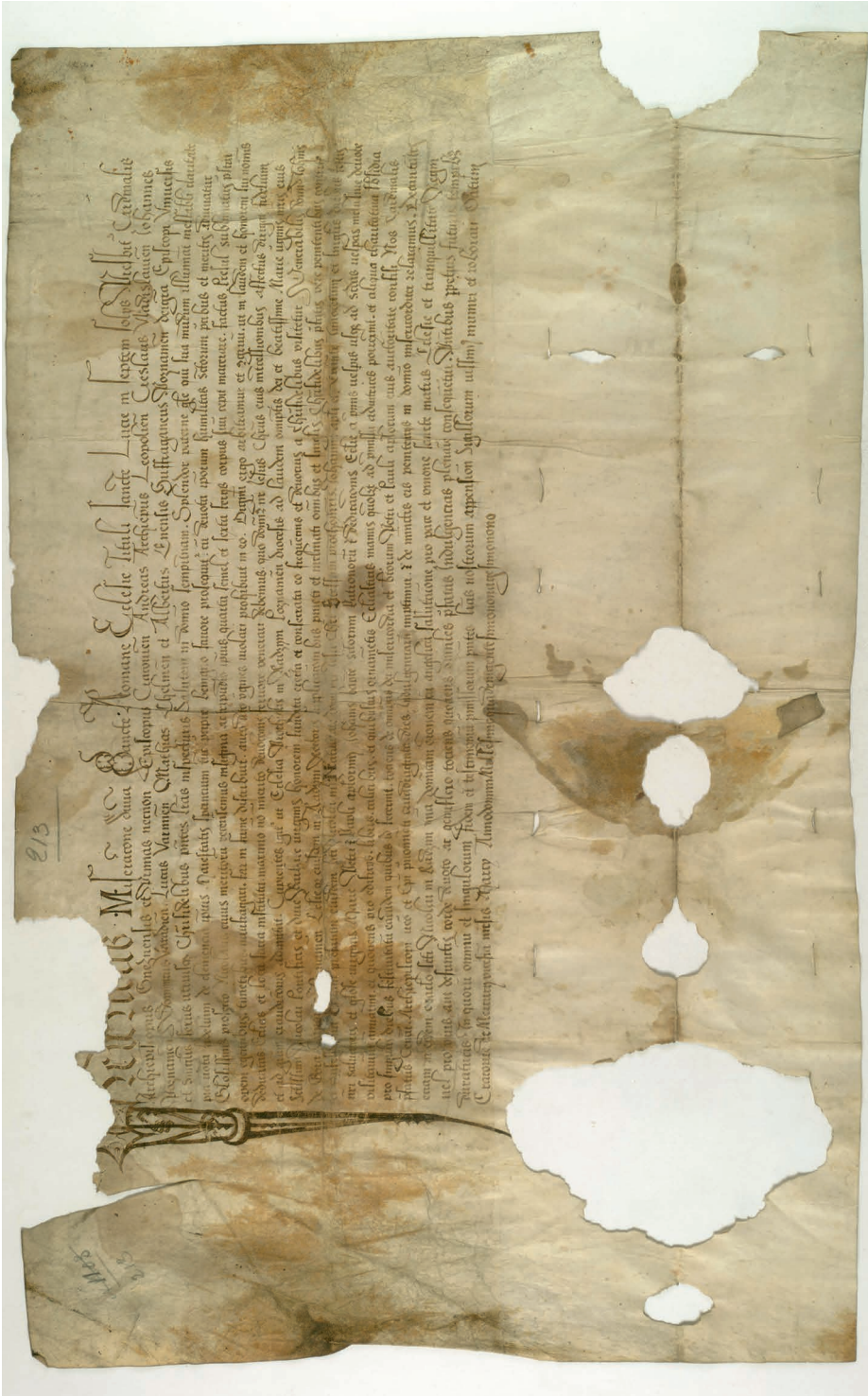
Historia nieistniejącej już wsi Radzim, leżącej nad brzegiem Warty w pobliżu Murowanej Gośliny, jest niezwykle długa i interesująca. Dzięki badaniom archeologicznym udaje się zgłębić jej najwcześniejsze okresy związane z pradziejowym osadnictwem funkcjonującym na terenie tamtejszego ostrowa oraz z istniejącym tam później grodem kasztelańskim. Efekty szeroko zakrojonych badań interdyscyplinarnych zostały ostatnio opublikowane w postaci monografii zawierającej studia i materiały dotyczące tego zapomnianego dotąd ośrodka [KOWALCZYK, SKOCZYŃSKI, WYRWA 2017: passim]. Na każdym etapie prowadzonych prac wyraźnie widoczny był jednak skromny stan zachowania źródeł historycznych dotyczących Radzimia oraz jego mieszkańców. Tym bardziej cieszy zidentyfikowanie w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej — AGAD) nieznanego badaczom tej tematyki dokumentu z 1499 roku (ryc. 1, 2). W niniejszym artykule zostaną omówione jego cechy zewnętrzne, treść, okoliczności powstania, a także dalsze zrekonstruowane losy zabytku, aż do jego włączenia do zespołu *Zbiór dokumentów Pergaminowych* AGAD. Następnie zostanie przedstawiona edycja omawianego dyplomu oraz jego reprodukcja.

Omawianym zabytkiem jest dokument o sygnaturze AGAD, Dok. Perg. 7410, zawierający przywilej odpustowy wystawiony 20 marca 1499 roku w Krakowie — przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka, arcybiskupa lwowskiego Andrzeja z Boryszewic, biskupów: włocławskiego Krzesława Kurozwęckiego, poznańskiego Jana Lubrańskiego, wielkowiarydzkiego Dominika Kálmáncsehię, warmińskiego Łukasza Watzenrode, a także Macieja ze Starej Łomży biskupa Chełmu Lubelskiego oraz biskupa eneńskiego i sufragana poznańskiego Wojciecha z Bydgoszczy — dla kościoła parafialnego św. Mikołaja i św. Barbary w Radzimiu. Stanowi on obecnie arkusz pergaminu o wymiarach 48,4 × 24,6 cm z zagiętą zakładką u dolnej krawędzi o wymiarach 48,4 × 6,8 cm. Dokument ma widoczne ślady złożenia na osiem części i jest dość mocno wybrakowany — oderwane są trzy fragmenty pergaminu przy jego zewnętrznych krawędziach, ponadto jest pięć wyraźnych, dużych ubytków wskazujących na naderwanie dolnej zakładki oraz dwa wynikające z wytarcia w miejscach przecięcia zgięć arkusza, co spowodowało uszkodzenie fragmentu tekstu. W kilku miejscach ma on również zabrudzenia i przebarwienia. W dolnej części karty znajdują się zachowany pergaminowy pasek oraz sześć nacięć, przez które przewieszane były dawniej pieczęcie wystawców dokumentu, wspomniane ogólnie w jego koroboracji jako *nostris[...] sigilli*. Przepuszczalnie były to pieczęcie wszystkich współwystawców dokumentu.

Obecnie widocznych jest sześć takich nacięć, ale należy przypuszczać, że jeszcze jedna pieczęć znajdowała się w miejscu ubytku pergaminu po lewej stronie karty. Same odciski pieczętne nie zachowały się, prawdopodobnie zostały usunięte przez kolekcjonerów bądź XIX-wiecznych archiwistów.

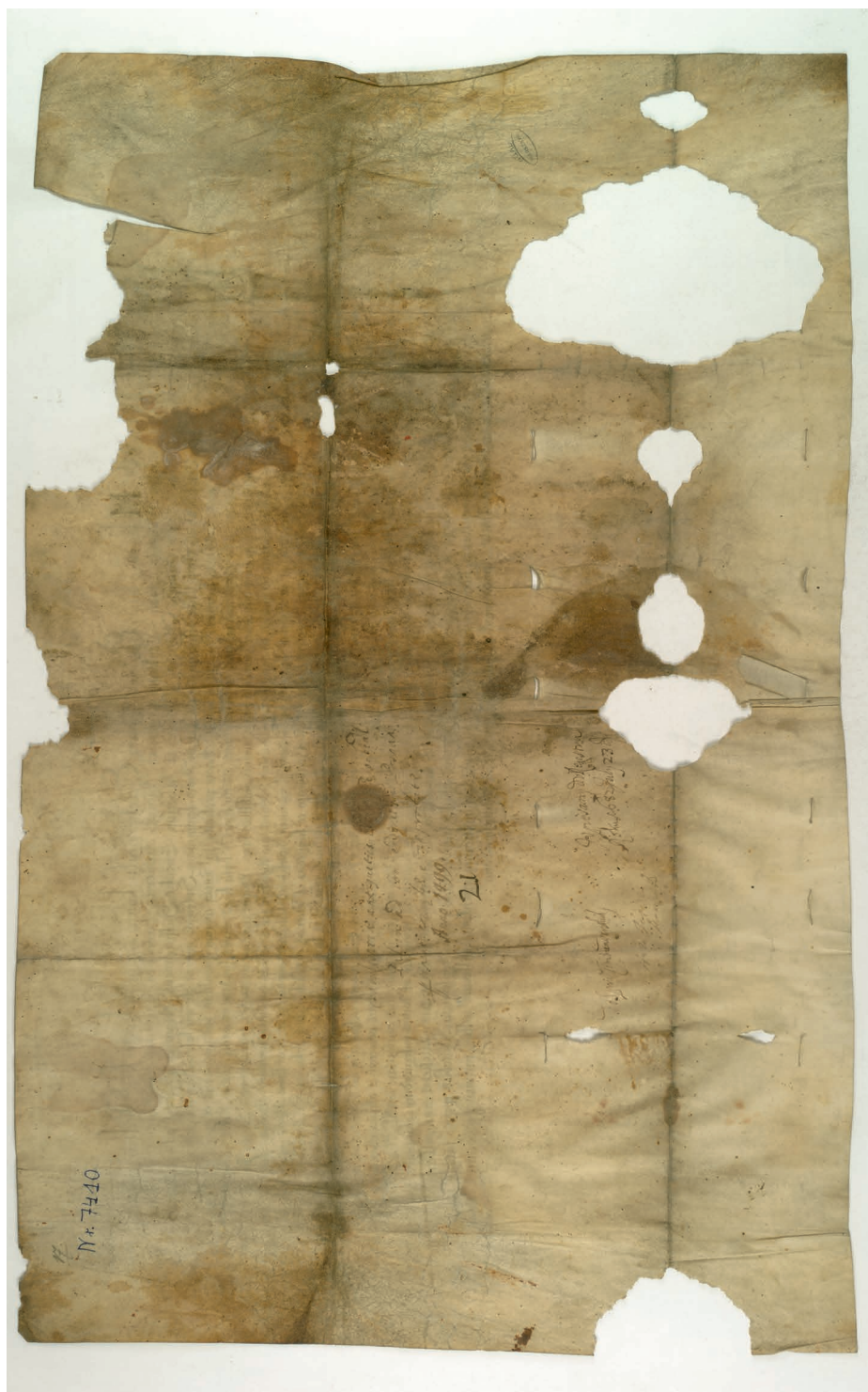
Tekst został spisany typowym dla późnego średniowiecza gotyckim pismem dokumentowym, z ozdobnym inicjałem „F” oraz zapisanym majuskulnie incipitem zawierającym imię FRIDERICUS. Inicjał rozciąga się na długość całego dokumentu. Niestety, jego górna część została oderwana wraz z fragmentem górnej krawędzi arkusza. Na stronie recto dokumentu znajdują się ponadto wpisane ołówkiem, ręką archiwisty, dawne sygnatury: ułamkowa 1103/213 oraz 213. Strona verso zawiera spisane w XVII wieku adnotacje. Pierwsza z nich to spisany kursywą, częściowo zatarty regest dokumentu („Indulgentiae antiquitus [?] ecclesiae parochialis in Radzim ad Commend[ariam] Posnaniensem pertinentis [?] e[t] approbat[.]”) wraz z dopisaną datą „Anno 1499”. Druga zapiska, sporządzona pismem z końca XVII wieku, „Do spisów commendarskich”, dokumentuje przynależność dyplomu do archiwum poznańskiej komandorii joannitów. Kolejna adnotacja „Wpisany do rejestru roku 1682 julii 23” może być powiązana z poprzednią (oznaczałaby wtedy rejestr w archiwum poznańskich joannitów) bądź powstała później, po ewentualnym wcieleniu dokumentu do archiwum rodowego Radziwiłłów. U dołu arkusza znajduje się jeszcze jedna glosa, która jest zatarta w stopniu uniemożliwiającym jej odczytanie. Oprócz zapisek tekstowych na karcie znajdują się także zanotowane liczby: pisana dawnym atramentem 21, zapisana ołówkiem 17, a także wpisana piórem współczesna sygnatura 7410. Umieszczono tam również odcisk tuszowy owalnej pieczętki własnościowej z napisem „AGAD WARSZAWA”.

W swojej konstrukcji dyplom ma cechy charakterystyczne dla przywilejów odpustowych wystawianych w tym okresie na ziemiach polskich. Nie występuje w nim inwokacja, lecz rozpoczyna się od razu od uproszczonej intytulacji: imion wszystkich wystawców i lakonicznego wymienienia ich godności kościelnych. Zastosowano również bardzo ogólną inskrypcję, adresując dokument do wszystkich wierzących w Chrystusa. Pojawiająca się następnie arena („Splendor paterne glorie...”) należy do najczęściej spotykanych na terenie Królestwa Polskiego zapożyczonych wprost z dyplomatyki papieskiej [por. SZYMBORSKI 2011: 66–78]. Następnie wystawcy odwołują się do kultu św. Mikołaja, patrona kościoła, którego dotyczy omawiany dokument. Jako bezpośredni powód wystawienia przywileju wskazano prośbę proboszcza radzimskiego, Jana z Góry, który chciał go uzyskać w celu zapewnienia częstszego i bardziej pobożnego odwiedzania świątyni przez wszystkich wierzących w Chrystusa. W dalszej części dokumentu zostały opisane warunki uzyskania przez wiernych odpustu. Było ono możliwe w następstwie odwiedzenia kościoła w Radzimiu w czasie od pierwszych do drugich nieszporów w określone dni świąteczne: Boże Narodzenie, wspomnienia świętych: Szczepana Męczennika, Jana Apostoła i Ewangelisty, Piotra i Pawła, Jana Chrzcici-

Ryc. 1. Dokument odpustowy dla kościoła parafialnego św. Mikołaja i św. Barbary w Radzimi (strona recto); AGAD, Dok. Perg. 7410

Fig. 1. The indulgence document for the parish of St. Nicolas and St. Barbara in Radzim (recto page); The Central Archives of Historical Records in Warsaw, Dok. Perg. 7410

RYC. 2. Dokument odpustowy dla kościoła parafialnego św. Mikołaja i św. Barbary w Radzimiu (strona verso); AGAD, Dok. Perg. 7410

FIG. 2. The indulgence document for the parish of St. Nicolas and St. Barbara in Radzim (verso page); The Central Archives of Historical Records in Warsaw, Dok. Perg. 7410

ciela, ponadto we wszystkie święta maryjne, świętych Niewiniątek, święta patro-
nów kościoła (św. Mikołaja i św. Barbary) oraz w rocznicę poświęcenia kościoła.
Drugi warunek stanowiło wsparcie przy tej okazji świątyni w postaci kielichów,
ksiąg lub elementów wyposażenia kościoła. Możliwe było też uzyskanie odpustu
w zamian za zmówienie w kościele w pozycji klęczącej Modlitwy Pańskiej (Ojciec
nasz) i Pozdrowienia Anielskiego (Zdrowaś Mario) w intencji jedności i pokoju
dla Kościoła powszechnego, pokoju dla Królestwa Polskiego, a także za żywych
i umarłych. Nie jest jednoznaczne, czy warunki te były łączne, czy też rozdziel-
ne (co sugerowałoby użycie słowa *eciam* przy opisie modlitw wymaganych dla
uzyskania odpuszczenia grzechów). Dokument kończy krótka koroboracja zapo-
wiadająca przywieszenie niesprecyzowanych pieczęci wszystkich współwystaw-
ców dokumentu, na co wskazują wspomniane już ślady na pergaminie. Całość
wieńczy prosta datacja, która określa miejsce i czas wystawienia dyplomu: Kra-
ków, 20 marca 1499 roku. Datę tę zapisano w układzie dzień — miesiąc — rok,
bez odwoływania się do dni świątecznych czy choćby lat pontyfikatu ówczesnego
papieża. Rozwiązanie takie było coraz powszechniejsze w późnym średniowieczu
i czasach nowożytnych.

Omawiany dokument należałoby porównać z innymi o podobnej tematyce
tego samego wystawcy. Najważniejszą postacią spośród nich był niewątpliwie
Fryderyk Jagiellończyk i to właśnie jego kancelarii należy przypisać przygoto-
wanie dokumentu (ryc. 3). Niestety, jak dotąd bardzo niewielka liczba wystawio-
nych przezeń dokumentów doczekała się krytycznego wydania — zaintereso-
wanie tym aspektem jego działalności jest bardzo znikome [por. NOWAKOWSKA
2011: 83–111; TRACZ 2012: 287–306; SZULC 2013: 209–210]. Dzięki dociekaniom
Wiktora Szymborskiego (dotyczącym zjawiska odpustów w średniowiecznej Pol-
sce), który w swojej pracy zawarł regesty wszystkich znanych sobie dokumentów
o tej tematyce, można jednak przeanalizować pewne aspekty udzielanych przez
kardynała przywilejów odpustowych [SZYMBORSKI 2011: 496–523]. Znanych jest
28 przypadków przyznania bądź zatwierdzenia przez Fryderyka przywilejów od-
pustowych, z czego pięć zostało wydanych jeszcze przed otrzymaniem przezeń
kapelusza kardynalskiego. Porównanie pojawiających się tam list święt, z który-
mi związane były odpusty, pozwala stwierdzić, że każdorazowo ustalano ją in-
dywidualnie. Trudno zatem wskazać dni, które kardynał w jakiś sposób prefe-
rował. Najczęściej powtarzają się niewątpliwie święta maryjne, obchody rocznic
poświęcenia obdarowanej świątyni czy dzień św. św. Piotra i Pawła, jednak nie
można uznawać tego za jakiś niezmienny schemat. Nieco bardziej powtarzalne
są wymagania stawiane wiernym odwiedzającym w określone dni świątynie ob-
darzone odpustami. Niemal w każdym wypadku nakazywano im odmawianie
Modlitwy Pańskiej oraz Pozdrowienia Anielskiego (najczęściej w intencji Kościoła
powszechnego i królestwa), jedynie sporadycznie rozszerzając listę modlitw
np. o Credo czy udział we mszy świętej. Bardzo częsty był również wymóg wspar-
cia świątyni, bractwa czy ołtarza jałmużną.

RYC. 3. Odcisk pieczęci prymasa polskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupa krakowskiego, kardynała Fryderyka Jagiellończyka. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, sygn. Dypl. Gn.: 539; fot. Piotr Namiota [ze zbiorów dr. hab. Piotra Pokory]

FIG. 3. The seal of the Primate of Poland, the Archbishop of Gniezno, and the Bishop of Cracow, Cardinal Frederick Jagiellon. The Archdiocesan Archive of Gniezno, signature Dypl. Gn.: 539; photo by Piotr Namiota [from Prof. Piotr Pokora's collection]

Do ciekawych wniosków prowadzi natomiast analiza dat wystawiania przywilejów odpustowych Fryderyka Jagiellończyka. Dla 23 z 28 takich dokumentów znane są datyienne oraz miejsce wystawienia, a co za tym idzie również kontekst, w jakim zostały przygotowane. Zauważalne jest, że w wielu wypadkach działo się to przy okazji jakichś ważnych wydarzeń, w których uczestniczył kardynał. Przykładem może być ślub jego brata Aleksandra w 1495 roku, kiedy to Fryderyk

przez dłuższy czas przebywał w Wilnie i w ciągu niecałych dwóch tygodni udzielił co najmniej pięciu przywilejów odpustowych dla okolicznych instytucji kościelnych. Jeszcze ciekawszym przypadkiem są sejmy walne, w których oprócz posłów ziemskich uczestniczyli z urzędu również wszyscy hierarchowie polskiego Kościoła. W 1496 roku, podczas sejmku w Piotrkowie, Fryderyk współwystawił wraz z arcybiskupem lwowskim i grupą biskupów trzy tego typu przywileje dla odbiorców z całego królestwa [SZYMBORSKI 2011: 512–514]. Tego rodzaju zjazdy były szczególnie atrakcyjne dla zabiegających o odpusty, gdyż możliwe było uzyskanie równocześnie 100 dni odpustu od kardynała oraz kolejnych 40 od biskupów, którzy uczestniczyli razem z nim w akcie wystawienia dyplomu. Ponadto na tego rodzaju zjazdach pojawiała się wielu znaczących patronów kościołów i duchownych z różnych części kraju, którzy zyskiwali wówczas możliwość osobistego spotkania się z prymasem i pasterzami poszczególnych diecezji, co w innych okolicznościach mogłoby być trudne do zorganizowania. Nie może więc dziwić, że sejm krakowski w 1499 roku został wykorzystany w podobny sposób, jako okazja do załatwienia interesów z osobami stojącymi na czele polskiej prowincji kościelnej. Omawiany dokument został wystawiony w trakcie obrad sejmku, kiedy do stolicy zjechali nie tylko polscy hierarchowie, ale także między innymi biskup wielkwardyjski Dominik Kálmáncsehi, który jako dyplomata reprezentował króla Czech i Węgier Władysława Jagiellończyka, a przy okazji został poproszony o współwystawienie przywileju odpustowego dla kościoła w Radzimiru. Podobnie kształtowała się lista wystawców analogicznego dokumentu dla świątyni w Dębnie nad Wartą, co również należy wiązać ze zjazdem sejmowym [SZYMBORSKI 2011: 518].

W tym miejscu należy się zastanowić, w jaki sposób doszło do uzyskania przez parafię radzimską przywileju oraz jakie wiązały się z tym okoliczności. W sejmie krakowskim 1499 roku uczestniczyły zapewne dwie osoby związane ze wspomnianą parafią, które mogły chcieć zabiegać o jej dobro: proboszcz Jan z Góry, kanonik poznański (wspomniany jako wnioskodawca w tekście dyplomu) oraz komandor joannitów poznańskich, Mikołaj Krzyszkowski, będący równocześnie wojskim poznańskim, w związku z czym był uprawniony do udziału w sejmie [KARWOWSKI 1911: 31–32; BIELIŃSKA, GĄSIOROWSKI, ŁOJKO 1985: 158; DEMBIŃSKI 2012: 423–425; SKOCZYŃSKI 2017: 276–277]. Żadna z tych postaci nie miała wcześniej udokumentowanych związków z kardynałem Fryderykiem, ale zapewne mogliby liczyć na wsparcie ze strony obecnego w Krakowie biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego oraz jego sufragana Wojciecha z Bydgoszczy. Jan z Góry, który w 1488 roku studiował na krakowskim uniwersytecie, mógł ponadto wykorzystać osobiste znajomości w tamtejszym środowisku, by uzyskać odpowiednią audiencję. Wydaje się, że to właśnie on osiągnął zamierzony cel, a późniejsze przyspieszenie jego kariery kościelnej (już w 1504 roku został oficjałem poznańskim, a w kolejnych latach związał się z kapitułą krakowską i dworem królewskim) mogło w pewnym stopniu być wypadkową owocnej rozmowy z grupą wspomnianych hierarchów.

Choć nie zostało to wyrażone wprost w dokumencie, można przypuszczać, że Jan z Góry zabiegał o ten przywilej w związku z aktualną sytuacją kościoła w Radzimiu. Czynności wymagane od zabiegających o odpust wiernych, czyli ofiarowanie parafii kielichów, ksiąg lub elementów wyposażenia, są stosunkowo rzadko spotykane w tego rodzaju dokumentach [SZYMBORSKI 2011: 124–129]. Jeśli oczekiwano od wiernych pomocy materialnej, to zwykle chodziło o jałmużnę finansową lub nieokreślone wsparcie. Można więc przypuszczać, że radzimiska parafia cierpiała wówczas z jakichś powodów na niedobór naczyń i ksiąg liturgicznych oraz elementów wyposażenia. Wskazuje to na poniesione wcześniej straty, które nie wiązały się z uszkodzeniem substancji samej świątyni, lecz być może wynikały z aktu kradzieży lub dewastacji. Możliwe jest jednak również inne wytłumaczenie — Jan Górski jako młody i dobrze wykształcony kapłan z ambicjami mógł chcieć uzyskać prestiżowy odpust dla kierowanej przez siebie parafii i przy okazji zapewnić dla niej nowe, bardziej reprezentacyjne wyposażenie, które zastąpiłoby zużyte już starsze obiekty nieodpowiadające ówczesnym trendom. Ta druga wersja wydarzeń wydaje się nieco bardziej prawdopodobna, zważywszy, że w aktach poznańskiego konsystorza z tego okresu nie zachowały się ślady żadnego postępowania w sprawie kradzieży lub defraudacji majątku kościoła radzimskiego.

Należy zwrócić uwagę na to, że decyzja o przyznaniu kościołowi radzimskiemu przywileju odpustowego na stosunkowo liczne dni świąteczne oraz nieprzesadnie wysokie wymagania modlitewne, które mogli spełnić wszyscy przeciętnie wyedukowani religijnie mieszkańcy¹, były dla parafii dużą korzyścią. Ponadto w tym okresie żadna okoliczna świątynia (poza poznańskimi) nie mogła pochwalić się tego rodzaju przywilejem [por. SZYMBORSKI 2011: passim]. Zgodnie z założeniami wystawców dokumentu przywilej powinien wzmóc pobożność nie tylko miejscowych parafian, ale także zachęcić mieszkańców odleglejszych miejscowości do odwiedzin w kościele św. Mikołaja i św. Barbary w celu uzyskania 140-dniowego odpustu. Znamienne jest jednak, że w późniejszych o około 200 lat aktach wizytacji parafii nie pojawiają się już wzmianki o posiadanym przez Radzim przywileju. Jest możliwe, że uległ on zapomnieniu na skutek zniszczeń, jakich kraj doznał w XVII wieku, kiedy to całe miejscowości ulegały wyludnieniu, a kościoły były rabowane i przez długi czas pozbawione opieki duszpasterskiej. Co więcej, nie można zapomnieć, że początek XVI wieku to okres rosnącej niechęci elit intelektualnych chrześcijaństwa do koncepcji rozdawanych przez hierarchów dni odpustowych w zamian za darowizny majątkowe lub innego rodzaju fizyczne czynności (jak odwiedziny kościoła). Między innymi to zjawisko doprowadziło do wybuchu reformacji w Europie, a w skali mikro, w następstwie

¹ Obydwe wspomniane modlitwy należały do minimalnego programu nauczania w kościołach parafialnych, por. SKIERSKA 2003: 173–182.

m.in. reformy trydenckiej Kościoła katolickiego, również do spadku znaczenia przywilejów odpustowych [SZYMBORSKI 2011: 246–250].

Co szczególnie interesujące, pamięć o przywileju odpustowym przyznanym kościołowi radzińskiemu dość szybko się zatarła. W spisanych w XVII i XVIII wieku wizytacjach parafii pojawiają się jedynie informacje o obchodzeniu w Radzimiu rocznicy poświęcenia kościoła, która przypadała corocznie w niedzielę po św. Michale (29 września), w 1830 roku zaś wystąpiła dodatkowa informacja o odpuście w dniu św. Mikołaja (6 grudnia). Powód tego zapomnienia nie jest znany. Być może wynikał z przekazania w XVII wieku dokumentu do archiwum komandorii (o czym mowa będzie za chwilę), a może z nieszczęść, jakie dotknęły wieś i kościół w kolejnych stuleciach. Okolica bowiem się wyludniała, a parafii okresowo brakowało duszpasterza, który kontrolowałby sprawy odprawianego kultu [SKOCZYŃSKI 2017: 257; AAP AV; AAP KA].

Sam dokument przypuszczalnie nie był przechowywany w Radzimiu, lecz (przynajmniej od pewnego momentu) w poznańskiej siedzibie komandorii joannitów. Zdają się świadczyć o tym zapiski na stronie verso dyplomu. Zważywszy na to, że przed trafieniem do zbiorów AGAD dokument stanowił część archiwum Radziwiłłów w Nieświeżu, jego nowożytny losy można wytłumaczyć na dwa sposoby. Pierwsza możliwość jest powiązana z osobą Zygmunta Karola Radziwiłła, komandora joannitów poznańskich w latach 1625–1645 [KARWOWSKI 1911: 63–68]. Choć on sam nie był mocno zaangażowany w sprawę komandorii, to za pośrednictwem swojego pełnomocnika doprowadził do uporządkowania i zebrania dokumentów potwierdzających przywileje i własności dóbr zakonnych. Prawdopodobnie pomiędzy nimi znalazł się także omawiany dyplom z adnotacją o włączeniu do rejestru komandorskiego. Nie jest wykluczone, że po ustąpieniu Radziwiłła z funkcji komandora część dyplomów joannickich trafiła wraz z dokumentami Zygmunta do rodowego archiwum. Koncepcję tę wydaje się jednak podważać zapisana na stronie verso dyplomu data 1685, która, choć zapisana chyba inną ręką niż adnotacja o wpisaniu do rejestru, może wskazywać na prawdziwą datę opracowania dokumentu w zbiorach komandorii. W takim wypadku najprawdopodobniejsze wydawałoby się zupełnie inne wytłumaczenie. W XIX wieku archiwum Radziwiłłów w Nieświeżu dość intensywnie zbierało dokumenty traktujące o przeszłości [ARCHIWUM RADZIWIŁŁÓW: passim]. Możliwe, że właśnie wtedy, po śmierci ostatniego poznańskiego komandora Józefa Miaskowskiego, spuścizna ta trafiła do Nieświeża. Po II wojnie światowej, wraz z całym zasobem Archiwum Radziwiłłów, dyplom został przekazany Archiwum Głównemu Akt Dawnych w Warszawie.

* * *

Niniejsza edycja została przygotowana na podstawie instrukcji wydawniczej Adama Wolffa dla źródeł historycznych do połowy XVI wieku [WOLFF 1957: 155–181]. Dokonano transliteracji treści dokumentu z uwzględnieniem kilku

wyjątków, kiedy to zastosowano znaki o odpowiedniej wartości fonetycznej. Znalazło to zastosowanie odnośnie do liter *u* i *v* oraz przy oddawaniu w określonych wypadkach *-y* jako *-ii*. Uwspółcześiono również interpunkcję oraz pisownię wielkich i małych liter.

Aby odpowiednio oddać cechy rękopisu, zastosowano symbole wydawnicze zaproponowane we wspomnianej instrukcji:

() — uzupełnienia liter i słów pominiętych omyłkowo przez pisarza; rozwiązanie niejednoznacznego skrótu

[?] — odczyt niepewny.

* * *

Autor chciałby bardzo podziękować Panu mgr. Adamowi Kozakowi z Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Wielkopolski PAN za bezcenną pomoc w przygotowaniu niniejszej edycji oraz dyskusję dotyczącą możliwych okoliczności powstania i losów wydanego dokumentu, a także Panu dr. hab. Piotrowi Pokorze z Instytutu Historii UAM za użyczenie fotografii pieczęci kardynalskiej Fryderyka Jagiellończyka.

Edycja

Kraków, 20 marca 1499 r.

Kardynał, arcybiskup gnieźnieński, biskup krakowski i prymas Fryderyk, arcybiskup lwowski Andrzej, biskup włocławski Krzesław, biskup poznański Jan, biskup wysokowardyski Dominik, biskup warmiński Łukasz, biskup chełmski Maciej i biskup eneński, sufragan poznański Wojciech na prośbę Jana z Góry, kanonika poznańskiego i proboszcza radzimskiego nadają dla kościoła parafialnego w Radzimi 100-dniowy odpust od kardynała oraz 40-dniowy od arcybiskupa i biskupów w wymienione szczegółowo święta, pod warunkiem spełnienia określonych warunków: odmówienia Modlitwy Pańskiej i Pozdrowienia Anielskiego w intencji jedności i pokoju Kościoła oraz spokoju Królestwa Polskiego, a także wsparcia kościoła parafialnego darowizną ksiąg, kielichów lub wyposażenia świątyni.

Or. AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych 7410

Reg. W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej, Aneks, nr 1380 (miejscowość błędnie zidentyfikowana jako Radzyń)*

Fridericus² miseracione divina Sancte Romane Ecclesie tituli sancte Lucie in Septem Soliis presbiter cardinalis, archiepiscopus Gneznensis et primas necnon

² Fryderyk Jagiellończyk (*27 kwietnia 1468 †14 marca 1503) — królewicz polski i książę litewski, kardynał, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski, biskup krakowski. Syn Kazimierza Jagiellończyka.

episcopus Cracouiensis, Andreas³ archiepiscopus Leopoliensis, Creslaus⁴ Vladi-slauiensis, Johannes⁵ Poznaniensis, Dominicus⁶ Varadiensis, Lucas⁷ Varmiensis, Mathias⁸ Chelmensis et Albertus⁹ Enensis suffraganus Poznaniensis Dei gracia episcopi universis et singulis sexus utriusque Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam! Splendor paterne glorie, qui sua mundum illuminat, inestimabili claritate, pia vota fidelium de clemencia ipsius maiestatis sperantium tunc precipue benigno favore prosequitur cum devota ipsorum humilitas sanctorum precibus et meritis adiuvatur. Gloriosissimus prosecto Nicolaus, cuius meritorum recensem insignia actripudio ipsius quarta semel et sexta feriis corpus suum cepit macerare, factus presul sublimatus prestatopem egentibus time(n)tibus naufragari, fac in fame distribuit, auro dato virgines violari prohibuit in eo. Dignum ergo arbitramur et congruum, ut in laudem et honorem sui nominis dedicatas ecclesias et loca sacra instituta maximo non immerito devocionis fervore venerari debemus, quo dominus noster Iesus Christus eius intercessionibus affectus dirigat fidelium et ad gratiam exaudicionis admittat. Cupientes igitur, ut ecclesia parochialis in Radzym Poznaniensis diocesis ad laudem Omnipotentis Dei et Beatissime Marie Virginis matris eius, sanctissimi Nicolai Pontificis et dive Barbare virginis honorem fundata, erecta et consecrata eo frequencius et devocius a Christi fidelibus visitetur, venerabilis domini Johannis de Gora¹⁰ canonici Poznaniensis ecclesie que eiusdem in Radzim rectoris supplicacionibus permoti et inclinati omnibus et singulis Christifidelibus prefatis vere penitentibus contritis [?] et confess[...] e[clesiam] prefatam eiusdem

³ Andrzej Róza z Boryszewic h. Poraj (*1435 †20 kwietnia 1510) — biskup koadiutor lwowski (1488–1493), arcybiskup metropolita lwowski (1493–1503), administrator apostolski przemyski (1501–1503), arcybiskup metropolita gnieźnieński i prymas Polski (1503–1510).

⁴ Krzesław Kurozwęcki h. Poraj (1440–1503) — biskup kujawski, kanclerz wielki koronny.

⁵ Jan Lubrański herbu Godziemba (*1456 †23 maja 1520) — biskup płocki (1497–1498), biskup poznański (1498–1520), prepozyt poznańskiej kapituły katedralnej (1493–1497), założyciel Akademii Lubrańskiego.

⁶ Domokos Kálmáncsehi (1435–1514), biskup wysokowardyjski, dyplomata węgierski w służbie Władysława II Jagiellończyka.

⁷ Maciej ze Starej Łomży h. Rawicz (*poł. XV w. †1505) — biskup kamieniecki (1484–1490), biskup chełmski (1490–1505).

⁸ Łukasz Watzenrode (*30 października 1447 †29 marca 1512) — biskup warmiński (1489–1512), dyplomata.

⁹ Wojciech z Bydgoszczy (†1506) — notariusz publiczny, subkolektor kamery apostolskiej, biskup tytularny eneński i sufragan poznański (1495–1506).

¹⁰ Jan Górski z Góry koło Bnina (†1553) — syn kasztelana łądzkiego i starosty wschowskiego Wojciecha Górskiego oraz Jadwigi, córki Jana Kotwicza, brat m.in. kasztelana nakielskiego Piotra i kanclerza poznańskiego Wojciecha. Student Uniwersytetu Krakowskiego w roku 1488, w latach 1501–1504 studiował w Bolonii. Kanonik poznański od roku 1492, archidiacon poznański (od 1507), dziekan poznański (w 1514), wikariusz generalny i oficjał (1504–1518). Delegat kapituły na sejm w Piotrkowie w 1510 i 1523 roku oraz kanonik krakowski w latach 1521–1529. W 1518 roku poseł Zygmunta Starego do książąt mazowieckich, sekretarz królewski od 1519 do 1533 roku.

beati Nicolai in Nativitate Domini nostri Iesu Christi, Steffani Prothomartiris, Johannis Apostoli et Evangeliste, Innocencium et singulis diebus festis nostri Salvatoris et Gloriose Virginis Marie, Petri et Pauli Apostolorum, Johannis Baptiste, sanctorum patronorum et dedicacionis ecclesie a primis vesperis usque ad secundas vespervas inclusive devote visitaverint annuatim et quociens pro edificiis libris, calicibus, et quibusvis ornamentis ecclesiasticis manus quomodolibet ad premissa adiutrices porrexerint et aliqua charitativa subsidia pro singulis diebus festivitatum earundem, quibus id fecerint, tociens Omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate consili nos cardinalis prefatus centum, archiepiscopi vero et episcopi prenominati quadraginta dies indulgentiarum impertimur et de iniunctis eis penitentiis in Domino misericorditer relaxamus. Decantantes eciam in eodem oraculo sancti Nicolai in Radzim unam dominicam oracionem cum angelica salutacione pro pace et unione Sancte Matris Ecclesie et tranquillitate regni vel pro vivis aut defunctis corde, devoto ac genuflexo tociens quociens similes prefatas Indulgencias plenarie consequentur. Presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis, In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras nostrorum appensione sigillorum iussimus muniri et roborari. Datum Cracouie die Mercurii vices simamensis Marcii Anno Dominimillessimoquadringentesimononagesimo nono.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

- AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. Dok. Perg. 7410.
- AAP AV — Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Wizytacja archidiaconatu pszczyńskiego Jana Braneckiego, administratora diecezji i jego delegata Andrzeja Swiniarskiego, kanonika katedralnego oraz dekanatów obornickiego i czarnkowskiego przez Feliksa Mietlickiego, kanonika katedralnego, sygn. AV 10, k. 250r.
- AAP KA — Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Radzim — wizytacje (1831–1836), sygn. KA 10453, k. 2r-6r

LITERATURA

- ARCHIWUM RADZIWIŁÓW
 [online] R. Jankowski, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, <http://www.agad.gov.pl/ar/ar.html> [1.07.2018].
- BIELIŃSKA M., GAŚSIOROWSKI A., ŁOJKO J.
 1985 Urzędnicy Wielkopolscy w XII–XV wieku, seria: Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.
- DEMBIŃSKI P.
 2012 Poznańska kapituła katedralna u schyłku wieków średnich, Poznań.

KARWOWSKI S.

1911 *Komandorya i Kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, RTPNP 36, s. 1–104

KOWALCZYK A., SKOCZYŃSKI M., WYRWA A.M. (RED.)

2017 *Radzim. Gród i wieś nad Wartą*, BSL, t. XXXVI, seria A, t. 8, Dziekanowice.

NOWAKOWSKA N.

2011 *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468–1503)*, Kraków.

SKIERSKA I.

2003 *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa.

SKOCZYŃSKI M.

2017 *Kościół parafialny św. Mikołaja i św. Barbary — zarys dziejów i opis wyposażenia [w:] Radzim. Gród i wieś nad Wartą*, red. A. Kowalczyk, M. Skoczyński, A.M. Wyrwa, BSL, t. XXXVI, seria A, t. 8, Dziekanowice, s. 254–281 (w tym: wygład i wyposażenie z J. Serafinem: 271–275).

SZULC D.

2013 *Rola polityczna i kościelna kardynała Fryderyka Jagiellończyka: najnowsza historiografia i perspektywy badawcza*, ŚPP 9 (2013) 5, s. 201–234.

SZYMBORSKI W.

2011 *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków.

TRACZ S.

2012 (rec.) *Natalia Nowakowska*, „*Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468–1503)*”, FHC 18 (2012), s. 83–110.

WOLFF A.

1957 *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, StŻ 1, s. 155–184.

The unknown indulgence privilege for the parish of St. Nicolas and St. Barbara in Radzim (The Central Archives of Historical Records in Warsaw, signature Dok. Perg. 7410)

S u m m a r y

A previously unknown document, which contains an indulgence privilege for the parish church of St. Nicolas and St. Barbara in Radzim (signature Dok. Perg. 7410), can be found in the repertory of the Central Archives of Historical Records in Warsaw. On the basis of the external and internal features of the diploma it has been concluded that it was issued on 20 March 1499 in Cracow, at the time of the sejm. The Primate of Poland, the Archbishop of Gniezno and the Bishop of Cracow Cardinal Frederick Jagiellon, the archbishop of Lviv Andrzej Róza from Boryszewice, Krzesław Kurozwęcki the Kujawski bishop, the bishop of Poznań Jan Lubrański, the bishop of Oradea Mare (Gran Varadino, Nagyvárad) Domokos Kálmáncsehi, the bishop of Chełm Maciej from Stara Łomża, the bishop of Warmia Łukasz Watenrode and the titular bishop of Aenus and the Poznań suffragan Wojciech from Bydgoszcz were the issuers of the document.

The document was issued on the request of the then provost in Radzim, the Canon of Poznań Jan from Góra. It guaranteed in total 140 days of indulgence for the believers who visited the temples on certain days and who said Our Father and Hail Mary prayers for the unity and peace of the Catholic Church and peace of the Kingdom of Poland. An indulgence could also be obtained after donating to the parish the books, grails and church equipment on those dates.

Indulgences assigned to the church, despite their attractiveness, did not function long in the awareness of the local community and in the 17th century the anniversary of dedication was the only indulgence day which was celebrated. The document was later sent to the archive of the Radzivils in Nieśwież, and then further in the 20th century to the Central Archives of Historical Records in Warsaw.

otrzymano (received): 12.02.2018; zrecenzowano (revised): 24.10.2018; zaakceptowano (accepted): 16.05.2019

dr Michał Skoczyński
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Historii
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań
e-mail: mskoczynski@interia.pl
 <https://orcid.org/0000-0003-1305-2515>